

// Мовні і концептуальні картини світу / за ред.. А.Д. Бєлової. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 55. – Частина 2. – С. 24-29 – 434 с.

УДК 81'42+811.111

Борисенко Н. Д.

канд. філол. наук, доцент

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

**ВИСЛОВЛЕННЯ ЗГОДИ ТА ВІДМОВИ В ДИСКУРСІ
БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ
АСПЕКТ**

Стаття розглядає висловлення згоди та відмови у мовленні персонажів британської драми, розкриває їх прагматичний потенціал. Досліджується специфіка мовленнєвих актів згоди та відмови. Визначається відповідність згоди та відмови вимогам Принципу ввічливості. Аналізуються тактики персонажного мовлення, що сприяють вербальному втіленню зазначених явищ.

Ключові слова: дискурс драми, згода, відмова, мовленнєвий акт, тактика.

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на виявлення того, як людина використовує мову в процесі своєї життєдіяльності. У цьому зв'язку, одним із завдань сучасної лінгвістики є вивчення комунікативно-прагматичних особливостей діалогу [Селіванова 2013, 144-158] та аналіз того, яким чином відбувається тактико-стратегічна організація мовлення та відбір мовцем певних мовних та мовленнєвих засобів в процесі спілкування для реалізації як лінгвальних, так і екстралінгвальних цілей. При цьому лінгвістичні розвідки охоплюють як реальну комунікацію [Славова 2009, 158-163], так і художній дискурс [Савчук 2008, 182-185].

З іншого боку, аналіз індивідуального мовлення дозволяє виявити частотність використання певних стратегій та тактик у конкретних ситуаціях спілкування. Той факт, що дискурс драми потребує детального вивчення у своїй багатоплановості [Голованева 2010б 52-53] дозволяє нам залучити персонажне мовлення британської драми для аналізу висловлення згоди та відмови, що є на часі.

У сучасних лінгвістичних розвідках широко представлений аналіз явищ згоди та відмови. Наприклад, досліджується роль згоди у реалізації Принципу ввічливості [Газизов 2009, 13-18]; визначаються конвенційні модули згоди як феномену, що пом'якшує категоричність відповіді та направлений на створення комфортної атмосфери спілкування [Третьякова 2013, 96]; відмова розглядається як комунікативна стратегія, що характеризується неготовністю мовця до співпраці [Дрібнюк 2012, 22; Осовська 1999, 43-44], та реалізація якої може призводити до припинення комунікативної взаємодії [Одарчук 2001, 107-112].

У нашому дослідженні ми розглядаємо згоду та відмову як ретроспективні мовленнєві акти [Почепцов 1989, 48], що виникають в якості реакції на певний комунікативний стимул, а ілокутивне призначення яких детермінується ілокутивним призначенням попередньої репліки [Баранов Крейдлин 1997, 86]. Із запропонованої сучасними розвідками типології мовленнєвого акту згоди, в якій вирізняються згода-підтвердження, згода-схвалення, згода-дозвіл, згода-договір та згода-поступка [Оразолинова 2012, 82-83] обираємо два останні. Отже під згодою ми розуміємо стверджувальну відповідь, яка повідомляє про взяття на себе зобов'язання виконати щось, що демонструє як щире бажання бути корисним, так і вимушену поступку, та є реакцією на вимогу, наказ чи прохання співбесідника.

Мовленнєвий акт відмови може бути як відмовою від пропозиції або запрошення, так і відмовою бути корисним співбесіднику та виконати вимогу або прохання [Пудровская 2000, 15-17]. У нашому дослідженні під відмовою ми розуміємо негативну відповідь на вимогу чи прохання співбесідника, яка повідомляє про небажання брати на себе певні зобов'язання.

Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що висловлення згоди та відмови широко використовуються у дискурсі драми. При цьому, якщо згода сприяє підтриманню кооперативної взаємодії та відповідає вимогам Принципу ввічливості [Brown, Levingson, 1987] та максими згоди, яка приписує мовцю поважати слухача, зменшувати незгоду та збільшувати згоду, то відмова порушує принцип ввічливості, демонструє небажання підтримувати доброзичливу атмосферу спілкування. З іншого боку, реалізація самої вимоги може відбуватись як в зоні кооперативного спілкування, наприклад, якщо мовець застосовує прохання:

Paula. *Please go – I want you to go.*

Frank. *There's no need to be frightened* [Benfield 1981, 12], так і в зоні конфронтативного спілкування, якщо використовується наказ:

Dickon. *Turn it off! Turn the damn thing off!*

Lindsey. *Dickon! What's the matter with you?* [Hastings 1979, 26] або погроза:

Julian. *Not thinking of giving me the sack, are you? I don't think you'll do that, miss Strange, not if you think about it. You can't dismiss people for nothing, not nowadays, and I don't think you'd like me to tell Dr Marshall the reason, do you? That little conversation we had – that's better kept between ourselves – don't you agree?*

Peggy (*resentfully*). *I suppose you're right* [Manktelow 1977, 14]. Реакцією на вимогу може бути як згода її виконати, так і відмова.

Вербальне втілення згоди у репліках персонажів британської драми відбувається за допомогою тактики згоди, яка включає мовленнєві акти згоди:

Keith. *Make us all another cup of coffee before you go. That's a girl.*

Emma. *Ay, ay, sir* [Ayckbourn 1983, 22].

Реалізація тактики згоди може комбінуватись з певними умовами, на яких персонаж погоджується виконати вимогу:

Ginny. *The thing is, we would like you to cook us a Jewish meal. We will buy all the necessary, and help you to prepare.*

Julie. *But I thought that everything was arranged.*

Ginny. *It was. Now it's changed.*

Julie. *I see.*

Ginny. *Will you?*

Julie. *On one condition.*

Ginny. *What's that?*

Julie. *Stay out of my kitchen. Take away Chinese food!* [Bingham 1976, 23].

У даному випадку прохання дівчини, адресоване літній сусідці (*we would like you to cook us a Jewish meal*) підтримується додатковими обов'язками, які бере на себе мовець, щоб зацікавити слухача (*We will buy all the necessary, and help you to prepare*). Адресат вимоги дає відповідь не відразу (*But I thought that everything was arranged*), що змушує дівчину повторити прохання (*Will you?*). Лише після цього сусідка повідомляє про існування умови виконання вимоги (*On one condition*), що дає можливість дівчині зняти вимогу та зберегти обличчя або продовжити інтеракцію (*What's that?*). Отже умова виступає одночасно і згодою виконати вимогу (*Stay out of my kitchen. Take away Chinese food!*).

Особливий інтерес представляє реалізація тактики згоди-поступки, для якої характерним є той факт, що персонаж не відразу реагує на вимогу:

Ray. *So could we have a bit of chat, do you think?*

Beryl. *Now?*

Ray. *Yes.*

Beryl. *Down here?*

Ray. *Yes?*

Beryl. *All right then, Ray* [Davies 1982, 4]. Нещирість згоди жінки підкреслюється квеситивами, що уточнюють місце та час виконання вимоги (*Now? Down here?*) та мають на меті переконати чоловіка зняти вимогу.

Крім того, у згоді-поступці демонструється вимушений характер згоди:

Guy. *All right. If you want to talk about it, we will* [Ayscourn 1986, 85];

або висувається зустрічна вимога до співбесідника, що виступає компенсацією за взяття на себе зобов'язання:

Tessa. *Do your best.*

Graham. *You – go and stuff your bird and I'll do my best* [Rayburn 1977, 9].

У комунікативній взаємодії тактика згоди-поступки може бути реакцією на вимогу виражену погрозою:

James. *Surely we can manage with one car until Monday?*

Paula. *No. I must have it today. I suppose that means I'll have to go and fetch it myself.*

James. *Don't be silly, darling. You've got the dinner to see to.*

Paula. *The dinner will just have to wait!*

James. *No, no, Paula! It's out of the question. You've got far too much to do. (He acts the long suffering husband). Don't worry – I'll go. If it's so important to you [Benfield 1981, 25].* Як бачимо з прикладу, пропозиція чоловіка (*Surely we can manage with one car until Monday?*) зустрічає відмову з боку дружини (*No. I must have it today*) та інтерпретацію поведінки чоловіка як відмови допомогти (*I suppose that means I'll have to go and fetch it myself*). У відповіді чоловік наголошує на нерозумності її плану (*Don't be silly, darling*) та апелює до обов'язків дружини (*You've got the dinner to see to*), і лише непряма погроза дружини не займатися домашніми справами (*The dinner will just have to wait*) змушує чоловіка вдатися до тактики згоди у вигляді промісива (*I'll go*), що комбінується з поясненням мотиву згоди (*If it's so important to you*).

Тактика відмови широко представлена у репліках персонажів:

The telephone rings.

Dickon. *Hell. Let it ring.*

Lindset. *No. I'm expecting a call from Phillip [Hastings 1979, 25].*

Для відмови характерним є використання додаткових засобів, що її пом'якшують та пояснюють позицію мовця:

Howard. *Let's get married right away. Next week, say, or the week after that.*

Peggy. *No, no, I couldn't do that. What would happen to the family? [Manktelow 1977, 28].* Як бачимо з прикладу, пряма відмова (*No, no*), що містить лексичний повтор, доповнюється модальним дієсловом (*couldn't*), яке демонструє неможливість виконати вимогу, та риторичним питанням (*What would happen to the family?*), яке повідомляє причину відмови.

З іншого боку, мовець може не бажати висловлювати відмову:

Martin. *And one further point – will you marry me?*

Cherry. *Oh. That's sweet of you. (She kisses him)*

Martin (*slightly puzzled*). *It's not sweet of me, darling. I want an answer – yes or no?*

Cherry (*genuinely surprised by his insistence*). *Oh. (Pause). Well – since you insist, my darling – no [Cowper 1982, 20].* У розмові коханців чоловік робить пропозицію жінці (*will you marry me?*), а жінка уникає відповіді використовуючи етикетну формулу, що, з одного боку, дає позитивну оцінку його поведінці, а, з іншого, є імпліцитним вираженням відмови (*That's sweet of you*), що дозволяє їй уникати певний час експліцитного вираження відмови з метою збереження доброзичливої атмосфери спілкування. Оскільки чоловік застосовує тактику протесту (*It's not sweet of me, darling*), повторює запитання (*I want an answer – yes or no?*), жінка вимушена вербалізувати відмову експліцитно (*no*), зазначаючи, що це вимушений крок (*since you insist, my darling*).

Тактика імпліцитної відмови включає пояснення небажання її виконувати:

Tessa. *Oh, leave her alone.*

Graham. *She never leaves me alone, does she? She radiates disapproval of everything I say and do* [Rayburn 1977, 9]. Як бачимо з прикладу, вимога дружини залишити її мати у спокої провокує використання тактики критики третьої особи, що імпліцитно пояснює причину відмови.

Особливістю реалізації імпліцитної відмови є небажання визнавати вимогу:

Jean. *Don't let mum see we've been arguing.*

Norman. *We haven't been arguing.*

Jean. *Well, whatever you call it then. You know, it upsets her if she thinks everything isn't rosy* [Walker 1981, 7]. Вимога жінки (*Don't let mum see we've been arguing*) нівелюється запереченням чоловіком факту сварки (*We haven't been arguing*), що знімає з нього необхідність висловлювати згоду чи відмову. Як результат жінка вимушена вдаватись до додаткових пояснень вимоги (*it upsets her if she thinks everything isn't rosy*), які не призводять до необхідної реакції.

Тактика відмови виконати певну вимогу може супроводжуватись поясненням відмови та залученням тактики переконання персонажа відмовитись від вимоги. Наприклад,

Paula. *I think you'd better go. Now!*

Frank. (*reasonably*) *But I'm trying to help you.*

Paula. (*pointing to the door*) *Get out! [...]* *If you don't get out of here I shall call the police!*

Frank. *The police? Whatever will you tell them?*

Paula. (*nervously*) *I'll – I'll tell them you broke into my house.*

Frank. *But I didn't. (Pointedly) You opened the front door yourself* [Benfield 1981, 11]. У ситуації спілкування незнайомих людей непряма вимога жінки (*I think you'd better go*) зустрічається з констативом чоловіка (*But I'm trying to help you*), що свідчить про його небажання виконати вимогу. Подальше застосування жінкою більш прагматично та емоційно навантажених наказів (*Get out!*) та погрози (*If you don't get out of here I shall call the police!*) не досягають мети та дозволяють чоловікові заволодіти ініціативою, про що свідчать його квеситиви (*The police? Whatever will you tell them?*), на які жінка починає відповідати (*I'll – I'll tell them you broke into my house*), що демонструє її залежне становище в діаді та відмову від попередньої вимоги.

Таким чином, висловлення згоди та відмови є характерними для персонажів британської драми. Використання відповідних тактик свідчить про те, що і згода і відмова можуть реалізовуватись як в один, так і декілька кроків. Оскільки реалізація згоди підвищує статус слухача, а відмови – статус мовця, обидва явища впливають на статусну конфігурацію спілкування, а відповідні мовленнєві акти є статусно лабільними. Важливе місце у вербалізації зазначених явищ займає пояснення позиції мовця, висунення

ним додаткових вимог до слухача, що відбувається як з метою зміцнення власного статусу, так і з метою зміцнення статусу слухача.

Подальшою перспективою дослідження, на наш погляд, є аналіз тактик та їх складових, що використовуються з метою висловлення згоди-підтвердження в дискурсі британської драми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 84-99.
2. Газизов Р.А. Принцип вежливости в немецкой диалогической речи (на примере максис согласия и скромности) / Р.А. Газизов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 7 (188). – С. 13-18.
3. Голованева М.А. Драматический текст и драматический дискурс: коммуникативно-когнитивное сопряжение категорий / М.А. Голованева // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 2. – Том 46. – С. 52-55.
4. Дрібнюк В. Т. Когнітивно-комунікативний аспект значення «відмови» / В. Т. Дрібнюк // Materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická konference “Moderní vymoženosti vědy – 2012”: Filologické vědy. – Praha: Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2012. – Díl 19. – С. 22-23.
5. Одарчук Н. А. Мовні засоби вираження інтенсифікації змісту відмови у респонсивних репліках неасертивних діалогів / Н. А. Одарчук // Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія. – Харків, 2001. – Вип. 33. – С. 107-112.
6. Оразолинова К.А. Коммуникативные смыслы согласия и способы их вербализации в русском языке / К.А. Оразолинова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 2 (256). – С. 81–85.
7. Осовська І.М. Офіційна “ввічлива відмова” як мовленнєвий акт // Тези міжнар. наук.-практ. конф. “Іноземні мови сьогодні і завтра” (Тернопіль, 13 – 14 травня 1999 р.). – Тернопіль: Тернопільський держ. пед. ун – т, 1999. – С. 43 – 44.
8. Почепцов О.Г. Речевой акт и организация дискурса / О.Г. Почепцов // Вестник Харьковского ун-та. – Вып. 339: Человек и речевая деятельность. – Харьков, 1989. – №339. – С.47-51.
9. Пудровская Т.Н. Речевой акт “отказ” и стратегии вежливости в русском и английском языках / Т.Н. Пудровская // Русская филология: Украинский вестник. – 2000. – № 1-2 (16). – С. 15-17.
10. Савчук І.І. Соціально марковані комунікативні стратегії персонажів англomовної художньої прози в ситуації суперництва / І.І. Савчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . – 2008. – №41. – С. 182-185.
11. Селіванова О.О. Методологічні проблеми дослідження діалогу / О.О. Селіванова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2013. – Вип. 1. – С. 144-158.
12. Славова Л.Л. Кооперативні та конфронтативні стратегії у сучасному американському та українському політичному дискурсі / Л. Л. Славова // Мовні та концептуальні картини світу : Зб наук. пр. – К.: Вид. дім д. Бураго, 2009. – Вип. 26, ч. 3. – С. 158-163.
13. Третьякова Т.П. Конвенциональные модусы согласия в английском языке / Т.П. Третьякова // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – №2. – Том 7. – 2013. – С. 96-103.
14. Ayscourn A. A Chorus of Disapproval / Alan Ayscourn. – L.: Faber & Faber, 1986. – 95 p.

15. Ayckbourn A. Way Upstream / Alan Ayckbourn. – L.: Samuel French, 1983. – 95 p.
 16. Benfield D. In for the Kill / Derek Benfield. – L.: Samuel French, 1981. – 88 p.
 17. Bingham J. To Father with Love / Jack Bingham. – Macclesfield (Cheshire): New Playwrights' Network, 1976. – 83 p.
 18. Brown P., Levingson S. Politeness: Some Universals in Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
 19. Cowper T. Caught in the Act / Trevor Cowper. – L.: Samuel French, 1982. – 58 p.
 20. Davies. D. Going Bust / Andrew Davis. – L.: Samuel French, 1982. – 59 p.
 21. Hastings Ch. Soft September Air / Charlotte Hastings. – L.: Samuel French, 1979. – 71 p.
 22. Manktelow B. They Call it Murder / Bettine Manktelow. – L. : Samuel French, 1977. – 65 p.
 23. Rayburn J. Out on a Limb / Joyce Rayburn. – L.: Samuel French, 1977. – 56 p.
 24. Walker D. Kith and Kin / David Walker. – L.: Edward Arnold, 1981. – 79 p.
- Стаття надійшла до редакції 8.10.2015

Борисенко Н.Д., канд. філол. наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франко

**Высказывание согласия и отказа в дискурсе британской драмы:
коммуникативно-прагматический аспект**

Статья рассматривает высказывания согласия и отказа в речи персонажей британской драмы, раскрывает их прагматического потенциала. Исследуется специфика речевых актов согласия и отказа. Определяется соответствие согласия и отказа требованиям Принципа вежливости. Анализируются тактики персонажной речи, способствующие вербальному воплощению указанных явлений.

Ключевые слова: дискурс драмы, согласие, отказ, речевой акт, тактика,.

Borysenko N.D., Cand. of Sc. (Philology), As. Prof.,
Zhytomyr Ivan Franko State University

**Expression of Agreement and Refusal in Discourse of British Drama:
Communicative-Pragmatic aspect**

The article deals with the expressions of agreement and refusal in the speech of Modern British Drama Personages, singles out their pragmatic potential. The specific character of agreement and refusal as speech acts is investigated. The correlation of agreement and refusal with the Principle of Politeness is singled out. The tactics of personages' speech facilitating the verbal implementation of the phenomena in question are analyzed.

Key words: personages' discourse, tactics, social-status characteristics.